

HAJDÚ MIHÁLY

Keresztnevek az Anjou-kori Oklevéltár első kötetében

Minden kutatónak az a célja, hogy eredményei minél szélesebb körben váljanak ismertté, és abban telik öröme, ha a legkülönbözőbb tudományágak hivatkoznak munkájára. Különösen érvényes ez a forráskiadványok összeállítóira, hiszen annyi adatot hoznak nyilvánosságra, amennyit egész életükben sem tudnak földolgozni, s eleve azzal a szándékkal adják közre munkájukat, hogy mások is építsenek rá. Mindig büszkéek lehetnek munkáikra azok a kutatók, akik mások számára nehezen hozzáférhető vagy sok időt és energiát igénylő adattárakat készítenek. Igazi önzetlen áldozatot mutatnak be ők ezzel mások érdekében, s akkor becsüljük meg igazán tevékenységüket, ha fölhasználjuk munkájukat a múlt jobb megismerése érdekében. Csak a legmegbízhatóbb kutatásokra épült munkák, a legjobban szerkesztett adattárak felelnek meg ennek a célnak, s ilyen a címben jelzett könyv,¹ amelynek egyik közreműködője ünnepeltünk, **Makk Ferenc** tanár úr.

A kötet (és természetesen az egész sorozat) érdemeiről itt most szükségtelen írni, hiszen aligha van olyan olvasója e könyvnek, aki ne ismerné kiváló regesztáit annak a több ezer oklevélnek, amelyet a sorozat bemutat, s azt a hallatlan adatgazdagságot, ami jellemző rá. A névtanos szempontjából azért mégis szólnom kell a személynevek használhatóságát segítő közlési módjáról, munkánkat megkönnyítő eljárásairól. Sokan² leírták már, hogy a névtörténész legnehezebb

---

¹ Anjou-kori Oklevéltár I. 1301–1305. Szerk. KRISTÓ GYULA. Bp.–Szeged 1990.

² Többek között GOMBOCZ ZOLTÁN: Árpád-kori török személynecvink. Bp. 1915.; BERRÁR JOLÁN: Női neveink 1400-ig. Bp. 1952.; PAIS DEZSŐ: Régi személynecvink jelentéstana. Bp. 1966.²; FEHÉRTÓI KATALIN: A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek. Bp. 1969.; MEZŐ ANDRÁS: A Várdai-birtokok jobbágynecvei a XV. század közepén. Kisvárd 1970.; KOROMPAY KLÁRA: A történeti személynévkutatás néhány kérdése. In: A magyar nyelv kutatásának és oktatásának módszertani kérdései. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY, PUSZTAI FERENC. Bp. 1971. 27–34., stb.

feladata a különböző névvel szereplő személyek azonosítása, az egyezések és különbözőségek megállapítása. Nagyon sokszor ezt nem is lehet megoldani történeti vagy geneológiai kutatások nélkül, amire csak a legjobbak vállalkozhatnak. Ebben az oklevéltárban azonban ezt a munkát szakavatott történészek – nyilván nem kevés munkával – elvégezték, s a névtanosa csak a mutatóban való tájékozódás marad, ahol egymás mellett szerepelnek az egyes személyek különböző névalakjai előfordulási helyeikre való hivatkozással, aminek eredményeként sokféle vizsgálatot lehet végezni, jóval kevesebb energiával.

A következőkben azokat a keresztneveket vizsgálom meg névtani szempontból, amelyek az 1301. és az 1302. év okleveleiben fordulnak elő.³ Azért szűkítettem le erre a két esztendőre az adatok gyűjtését, mert így is elég nagy számú adatot, összesen 1794 személy nevét lehet különböző szempontú vizsgálat alá vetni. Az így nyert eredményeket a névtanósok minden bizonnyal, de talán a történészek is tudják hasznosítani egy-két állításuk alátámasztására. A néviselőknek legtöbbször sikerült megállapítani a lakhelyét s a társadalmi helyzetét is, ami lehetőséget ad néhány földrajzi és szociológiai következtetés levonására is. Továbbá össze lehetett vetni a közvetlen Árpád-kor utáni névhasználatot az előzőkkel, amire igen jó lehetőséget adott Fehértói Katalin közelmúltban megjelent kiváló feldolgozása,⁴ amely elsősorban a közszoói nevek arányát mutatja be négy nagy összeírás (1138. évi dömösi, 1202. évi aradi, 1211. évi tihanyi, 1237. évi pannonhalmi) és a Várad Regestrum (1208–1235) személynevei alapján.

A neveket először a kor egységében érdemes vizsgálni, ugyanakkor pedig, ha lehetséges, az esetleges földrajzi és társadalmi különbségeket is meg kell figyelni. Nyugatról kelet felé haladva a következő négy nagyobb tájegységet különböztettem meg: Dunántúl, Felvidék, Alföld és Erdély. A források fönnmaradásának vagy megsemmisülésének ismert okai miatt nem arányos a nevek eloszlása az egyes vidékeken. A legtöbb név (558) egyértelműen felvidéki, s ez a teljes névanyagnak 31,1%-a. Dunántúlinak tekinthető 297 név (16,6%), erdélyi

---

³ Az adatok összegyűjtésében nagy segítséget nyújtott Gombás Katalin egyetemi hallgató, akinek fáradtságos munkájáért itt is köszönetet mondok.

⁴ FEHÉRTÓI KATALIN: Árpád-kori közszoói eredetű személyneveinkről. Magyar Nyelvőr 1997. (a továbbiakban: FEHÉRTÓI 1997.) 71–75.

113 (6,3%), s csak 51 az alföldi (2,8%). 775 név viselőjéről megfelelő biztonsággal nem lehetett megállapítani földrajzi hovatartozását, s ez elég nagy arány: 43,2%. Természetesen az egyes nevek vidékenkénti megterhelését a biztosan oda lokalizálható nevek arányában adom meg, de viszonyítom az országos átlaghoz is, hogy jól szembetűnjenek a regionális sajátosságok.

Az aránytalanság – a források jellegéből fakadóan – még nagyobb a társadalmi hovatartozások vonatkozásában. A nemesek száma 858, aránya pedig 47,8%. Elég sok az egyházi személy: 202, arányuk 11,3%. Csupán 32 a szolgarendű és 21 a polgár. Föl kellett még venni egy olyan kategóriát is, amely a nemesség és a szolgarendűek között helyezkedik el, ahová a várjobbágyok és falunagyok tartoznak; közjogi helyzetükre pontos meghatározást olvashatunk a Korai magyar történeti lexikonban,⁵ amelynek egyik szerkesztője ugyancsak Makk Ferenc volt. 637 név viselőjének társadalmi helyzetét nem lehetett meghatározni, de a források jellegéből adódóan nagyobb részét inkább a nemesi osztályhoz kell sorolnunk. Ezek az aránytalanságok (akár földrajziak, akár társadalmiak) és bizonytalanságok kellő óvatosságra intenek az általánosítások tekintetében. Mégsem kell elvetnünk azonban a vizsgálatok eredményeit, csupán az összehasonlításokkor kell figyelembe vennünk valamely irányban a nagyobb eltérések lehetőségét.

A leggyakoribb név a *Miklós* volt (változataival együtt 138), az összes elnevezettnek 7,69%-a viselte. Kétségtelenül népszerűbb volt a név a Felvidéken, ahol a lokalizálható személyek 8,96%-át hívták így, s megfigyelhető a népszerűsége a későbbi századokban is a Felvidék keleti részén. Ha a falunagyokat is a szolganép közé soroljuk, akkor közöttük gyakoribbnak mondható a *Miklós* nevűek száma és számaránya (5 fő, 15,6%), de az adatok csekély száma miatt nem bizonyított a jelentős eltérés. A következő név a gyakorisági sorrendben a *János*. Ennek egyedül az Alföldön való ritkább használata érdemel említést. Míg az összesítésben 7,42 % a megterhelési mutatója, az Alföldön egyetlen előfordulásával találkozhatunk csupán, ami indokolja, hogy a következő korokban sem volt itt legelterjedtebb név, sokszor megelőzte az *István*, amely most (1301–

---

⁵ Korai magyar történeti lexikon (IX–XIV. század). Főszerk. KRISTÓ GYULA. Szerk. ENGEL PÁL, MAKK FERENC. Bp. 1994.

1302-ben) is az *Andrással* együtt a leggyakoribb név. Földrajzi szempontból nem mutat jelentős eltérést a *Péter*, *András*, *Tamás*, *Márton* elterjedtsége. A társadalmi megoszlást tekintve azonban érdemes megjegyezni, hogy az egyházi személyek között meglehetősen sok (13; 6,4%) a *Péter* és a *Márton* (8; 4%) – a nemesek körében csupán 5 fő (0,6%). A gyakoribb nevek használatában más jelentős földrajzi vagy társadalmi különbséget nem lehet találni.

Fontosabbak és jellegzetesebbek azok a különbségek, amelyek a ritkábban használt nevek körében mutathatók ki. Különösen érdemes figyelni azokra a nevekre, amelyek csak egy vidéken vagy egy társadalmi rétegben fordulnak elő nagyobb számban (legalább három-négy adattal), hiszen azok majdnem biztosan annak a népcsoportnak a jellemzői ebben az időszakban. Csak a Dunántúlon található a *Konrád* (4), *Kemen* (4, egyszer *Kemynus* alakban), csak a Felvidéken az *Albert* (4), *Endre* (3), *Erdős* (3), *Fábián* (4), *Gyula* (3), *Mátyás* (3), *Rikolf* (3). Az Alföldön és Erdélyben (nyilván az adatok csekélyebb száma miatt) nem lehetett találni olyan neveket, amelyek kettőnél többször csak ott fordultak volna elő. A társadalmi osztályok tekintetében viszont éppen fordított a helyzet: a nemesek nagy száma miatt nem lehet figyelembe venni azokat a neveket, amelyek az ő körükben fordultak csak elő nagyobb számban. Az egyházi személyekre jellemző viszont a *Bernát* (3) és a *Herrik* (a *Henrikkal* és *Hernikkel* együtt 5, jöllehet egy *Henrik* nevű nemes is előfordult). A többi társadalmi csoportban kettőnél többszöri előfordulású nevet nem találtam.

Fontosnak tartom megvizsgálni ebben a korban a magyar vagy török eredetű, közszoji jelentésű nevek előfordulását, vagyis az ősi, nem egyházi nevek használatának mennyiségét, földrajzi területeit és előfordulásuk társadalmi körét. Az 1279-ben tartott budai zsinat ugyanis rendelkezett a keresztelesek módjáról, s kimondta a „nevet csak pap adhat” elvet, ami az ősi nevek nagymérvű háttérbe szorítását eredményezte a keresztény vallási nevekkal szemben. Ennek ellenére azt tapasztalhatjuk, hogy a vizsgált oklevelek szép számú ősi nevet tartalmaznak. Kétségtelenül figyelembe kell itt venni azonban azt a tényt, hogy a nevek egy része apanévként fordult elő, s ők még a zsinati határozat előtt kaphatták pogány neveiket. Ide tartozónak tekintem a következőket: *Aba* (7 – egy közülük pap, 3 felvidéki, egy dunántúli), *Ákos* (Erdélyben egy), *Ata* (Erdélyben egy), *Bán* (*Ban*,

Bank, Bana, Banus változataival együtt 4, Dunántúlon, Felvidéken, Alföldön, Erdélyben 1-1), ?*Bács* (*Baas* – Erdélyben egy), *Becse* (3, közülük egy felvidéki), *Beke, Bekiüs, Bekes* (10, egy dunántúli, 4 felvidéki), *Belüd* (egy), *Bese* (Dunántúlon egy), *Bód* (*Beud* – 2, Felvidék és Erdély), ?*Bűn* (*Byn* alakban – Dunántúlon egy), *Bok* (Dunántúlon egy), *Bork* (Erdélyben egy), *Bors* (Felvidéken 2), *Bot* (Dunántúlon 2), *Botond* (egy), ?*Bős* (*Bos* alakban a Felvidéken egy), ?*Bulcsú* (*Buchou* alakban az Alföldön egy), *Bogár* (2 – egy a Felvidéken, egy az Alföldön, aki szegedi polgár, s a nemzetségeve vagy családnéve *Bugar*, keresztnéve András), *Buzád* (egy a Felvidéken), *Cineged* (*Chyneged* alakban egy a Felvidéken), *Csák* (összesen 6, 3 a Dunántúlon, 2 a Tiszántúlon), *Csanád* (2, egyik Erdélyben, másik Biharban, ő váradi éneklőkanonok), *Csegze* (Dunántúlon egy), *Cseke* (Felvidéken egy), *Csene* (Dunántúlon egy), *Csenge* (Felvidéken egy), *Csepre* (egy), *Cserke* (Erdélyben egy), *Csete, Csetény* (egy-egy, mindkettő Felvidéken), *Csike* (egy), *Csaba* (2, *Chob, Chobo*, az utóbbi erdélyi), *Csapó* (*Chopou*, egy), *Csók* (*Choc* – Felvidéken egy), ?*Csont* (*Chond* – Felvidéken egy), *Csorba* (*Churba* – Felvidéken egy), *Csuda* (*Chuda* – Felvidéken egy), *Csúnya* (*Chuna* – Dunántúlon egy, nemes), ?*Csuncs* (*Chunch* egy, talán szepesi szász), *Debes* (egy), *Decs* (*Dech* egy), ?*Dedács* (*Dedach* – Felvidéken egy), ?*Dedics* (*Dedych* – Erdélyben egy), *Ders* (*Deers, Ders* – 5, felvidéki 4, erdélyi 1), *Dobó* (Felvidéken egy), *Ebed* (egy, dunántúli nemes), *Farkas* (*Farcasius* – 11, de amennyiben a *Folkus* ~ *Falkus* ide sorolható, mivel a *Volkmár*ból vagy a *Vlk*ből is származhat, bár az egyik *Falkus* fia *Farcasius*, akkor 14; 4 dunántúli, 2 felvidéki, egy erdélyi; közülük egy pap), *Fene* (Alföldön egy), *Fenyér* (*Fenyr* – Felvidéken egy, *Fenerus* egy), *Fogas* (*Fogos* – Felvidéken egy), *Gós* (*Geus* egy), *Gyán* (*Gyan* egy, erdélyi), *Gyula* (*Jula, Gula* 7, felvidéki 4, erdélyi egy), *Gyüge* (*Gywge, Gugye* 2, egyik felvidéki; társadalmi helyzetük ismeretlen), ?*Hörcsög* (*Herchek* – egy felvidéki, szolgarendű), ?*Hugud* (lehet nő: *Hugud* fia András – Dunántúlon egy), ?*Húzló* (*Huzlou* egy, felvidéki várjobbágy), *Jólegény* (*Jolegen* – Alföldön egy), *Kemény* (*Kemen* – 8 közül 4 dunántúli), *Kakas* (*Kokos* – 3, egy dunántúli), *Merse* (Erdélyben egy), *Madaras* (*Modoros* – Felvidéken egy), *Nemél* (*Nemil* – Felvidéken egy), *Osl* (2), *Péntek* (*Pentek* – Felvidéken egy), *Ravasz* (*Rauaz* – egy, felvidéki nemes), *Recs, Recsk*

(*Rech*, *Rechk* – Felvidéken egy-egy), *Súr* (*Suur* – Dunántúlon egy), *Szalóka* (*Zolouka* – egy), *Szerekcs* (*Zerekch* – Erdélyben egy), *Szóke* (*Zenke* – Felvidéken egy), *Szörös* (*Zeurusch* – egy), *Técs* (*Teech* – Felvidéken egy), *Telek* (*Teluk* – Erdélyben egy), *Tenkes* (*Tenkus* – Felvidéken egy), *Tél* (*Theel* – Erdélyben egy), *Tököle* (*Thekele* – Felvidéken egy), *Tiló* (*Tylo* – Felvidéken egy), *Tomb* (egy), *Torda* (Felvidéken egy), *Urac*s (*Vrach* – 2, egyik szolga), *Ürsa* (*Vrsa* egy), *Vajda* (*Woyuoda* egy), *Zabos* (*Zobos* – Felvidéken egy), *Zádor* (*Zadur* 2, egyik felvidéki), *Zoárd* (egy).

Az összes személy (1794) közül 155 visel valószínűleg ősi, vagy legalábbis közsői eredetű nevet. Ez a teljes anyag 8,64%-a. Ha ezt összehasonlítjuk Fehértói idézett tanulmányával,⁶ akkor azt tapasztaljuk, hogy ez nagyon alacsony részesedési arány, de mindenképpen indokolható. Egyrészt az idézett munka átlagosan 20%-nyi részesedési arányát mutatja az Árpád-kori névanyagban a közsőből eredő neveknek, de nem egységesen minden forrásban. Kétségtelen vannak olyan összeírások (tihanyi és dömösi), amelyekben még gyakoribb az ilyen nevek előfordulása (28, illetve 23%) – ezek szolgálösszeírások. Az Anjou-kori oklevelekhez hasonló anyaga a Fehértói által vizsgáltak közül a Várad Regestrumnak van, vagyis ott találunk ugyanígy nagy számú nemesi névviselőt. A Várad Regestrumban viszont a közsői eredetű nevek részesedése csak 12%, alig több a most vizsgált anyagban levőnél. Ha még ehhez hozzávesszük, hogy közel száz évvel későbbiek az Anjou-kori oklevéltárban a nevek, akkor egyértelmű a csökkenés oka. Az idő haladtával akkor is háttérbe kerültek a pogánykori nevek, ha ezt az egyház nem erőltette, hát még ha a budai zsinat határozatainak következményeivel is számolunk!

Érdemes még megvizsgálnunk azt, hogy az egyes vidékeken van-e különbség a közsői eredetű nevek megterhelésében. Lényeges eltéréseket mutatnak a nyugati és északi országrészek a keletiekhez képest! Dunántúlon legkisebb e névtípus aránya, csupán 8,75%, de nem sokkal nagyobb a Felvidéken sem: 9,68%. Ezzel szemben az Alföldön 15,69%, Erdélyben pedig 14,16%, vagyis majdnem a duplája az előző két országrészének. Oka nyilván az, hogy a „névdivat” – mint a legtöbb eszmeáramlat Magyarországon – Nyugat–Kelet irá-

⁶ FEHÉRTÓI 1997. 74.

nyú volt, s idő kellett az egyik országrészből a másikba való eljutásához. Mindemellett azt is láthatjuk, hogy nem volt még a XIV. század elején sem az egyház névadó tevékenysége olyan erőszakos, hogy kiirtotta volna a nem keresztény neveket. Több egyházi személy is viselt ekkor ősi pogánykori, vagy legalábbis közszói eredetű nevet, amelyeknek a teljes eltűnése nem következett be sohasem: néhány közülük (*Ákos, Csaba*) megérte a reformációt (legalábbis a keleti országrészben), ami lehetővé tette a megmaradásukat. Egy időre ugyan csak kevesen használták ezeket, de a romantika újra fölélesztette divatjukat.

Külön kell szólnunk két névről, amely nem csupán túlélte a katolikus egyház egyeduralmát, hanem átmentett magával két olyan pogány hagyományt is, aminek aligha örültek az egyház képviselői. Az egyik a *Nemél* név, s ez a csecsemőnek a rossz szellemek előtt való letagadására utal, vagyis óvónév. A másik a *Farkas*, amelyet hasonlóképp nevezhetünk óvónévnek, mert meghalt gyermekek után született fiúnak adták még a XVII. században is, mint ahogyan ezt Bellon Tibor egyik érdekes tanulmánya⁷ bizonyítja. A vizsgált anyagban való gyakorisága e névnek, valamint az, hogy latinosított formája sohasem volt *Wolfgangus*, hanem mindig *Farcasius*, arra enged következtetni, hogy nem Szent István király felesége nevelőjének, Szent Wolfgangus tiszteletének a hatására terjedt el a név Magyarországon, hanem ősi hagyományörzés, pogány rítushoz kapcsolódó névként élt a kereszténység főlvétele után még háromszáz évvel később is.

Mindezek a tanulságok tapasztalhatók az Anjou-kori oklevéltár egy rövid szakaszának a tanulmányozásából, amit csak gazdagítana a teljes sorozat átvizsgálása. Hogy minderre és még az ezt minden bizonnyal követő tanulmányok sorának megírására lehetősége van a magyar névtudománynak, ünnepeltünknek, **Makk Ferenc** tanár úrnak is köszönhetjük, akit az Isten sokáig éltesen jó erőben és egészségben, hogy még sok nagyszerű munkát készíthessen valamennyiünk hasznára.

---

⁷ BELLON TIBOR: Adatok a mágikus névadásra (Egy XVII. századi forrás alapján). In: Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.) Szerk. B. GERGELY PIROSKA, HAJDÚ MIHÁLY. Bp.–Miskolc. 1997. 52–58.